

LIETUVIŲ KONFERENCIJOS RENGIMAS: NUO IDĖJOS IKI ŠIMTMEČIO SUAŽIAVIMO

DR. VILMA BUKAITĖ

*Lietuvos nacionalinis muziejus, Signatarų namai, vyresnioji muziejininkė
National Museum of Lithuania, House of Signatories, senior museologist
Arsenalų g. 1, LT-01143 Vilnius
El. paštas vilma.bukaite@gmail.com*

Santrauka

Vilniaus lietuvių konferencija buvo vienintelis Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvos teritorijoje surengtas viešas politinis suvažiavimas. Rugsėjo mėnesį posėdžiavusio Organizacinio komiteto darbus užbaigė iš jo narių vilniečių sudarytas pildomasis biuras. Posėdžių vieta, dalyvių sutikimu, apgyvendinimu ir maitinimu, saugumu rūpinosi Tvarkomoji komisija. Dauguma darbų patikėta Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto ir Vilniaus skyriaus nariams. Jiems talkino ir kiti inteligentai, šio miesto įmonės, amatininkai ir darbininkai. Straipsnyje pasakojama Lietuvių konferencijos organizacinė istorija, aptariama jos eiga, atmosfera, rezultatų sklaida.

Reikšminiai žodžiai: Pirmasis pasaulinis karas; Lietuvių konferencija; organizavimas; dalyviai; nepriklausomybė.

Įvadas

Pirmojo pasaulinio karo metais, Vokietijos kariuomenei okupavus Lietuvą, daugelis jos inteligentų pasitraukė į Rusijos gilumą. Ten veikusio Martyno Yčo pirmininkaujamo Lietuvių draugijos nukentēju-

siems dėl karo šelpti skyriaus veikla 1915–1917 m. buvo daug mažiau apribota negu likusiojo Vilniuje. Dėl šios priežasties svarbiais lietuvių kultūros ir švietimo centrais tapo Rusijos miestai, kuriuose buvo galima leisti savą spaudą, veikė lietuviškos draugijos, mokyklos.

Vis dėlto svarbiausias tautos politinio gyvenimo židinys liko Vilnius. Jame gyvenę lietuvių inteligentai vis drąsiau gynė savo krašto interesus – nuo 1915 m. rudens parengė ir okupantams įteikė svarbių politinių dokumentų. Kai Vokietija nutarė spręsti Lietuvos krašto ateities klausimą, įtakingiausieji iš jų parodė brandumą ir atsparą, atsisakydami įeiti į bandomą sudaryti Patikėtinių tarybą. Lietuviai žinojo, kad okupacinė administracija nori įkurti patariamąjį balsą teturinčią instituciją, visuomenės vardu pareikšiančią apie krašto siekį tapti Vokietijos dalimi. Vilniuje ryžtasi su vokiečiais pradėti sunkią šachmatų partiją dėl Lietuvos – patiems sudaryti instituciją, kuri, palaikydama ryšius su okupacine valdžia, stengtųsi įgyvendinti lietuvių politinius tikslus. Vokiečiai arogantiškai vertino jų politinius gebėjimus, tad leido Vilniuje surengti suvažiavimą ir išrinkti krašto atstovų instituciją.

Visi besidomintys Lietuvių konferencijos eiga ir rezultatais nuo pat 1991 metų gali savarankiškai panagrinėti publikuotus Organizacinio komiteto ir jos pačios posėdžių protokolus¹. Antrąją, išsamesnę tų pačių sudarytojų parengtą 1914–1920 metų svarbių politinių dokumentų publikaciją lydi nuodugni įvadinė studija, kurioje gana plačiai kalbama ir apie Lietuvių konferenciją². Antanas Tyla šaltinių rinkinį „Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio“ taip pat pradėjo trumpa, bet labai informatyvia įvagine studija apie Lietuvių konferenciją. Žinomas istorikas knygoje paskelbė ir vertingų šaltinių apie ją³. Kiekvie-

¹ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918* (toliau – *LVTP 1917–1918*). Vilnius: Mokslo, 1991, 536 p.

² Eidintas, A.; Lopata, R. Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai: vietoj įvado. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, p. 28–211.

³ Tyla, A. *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*. Vilnius: Katalikų akademija, 2004, 216 p.

noje konferencijos dalyvių biografijoje nagrinėjamas ir jų vaidmuo šiame visos Lietuvos atstovų suvažiavime⁴. Vertingų liudijimų galime rasti publikuotuose dienoraščiuose ir atsiminimuose⁵. Ne tik ši, bet ir archyvuose bei bibliotekose saugoma medžiaga⁶ atveria galimybes tolesniems Lietuvių konferencijos tyrinėjimams. Jos uždavinius, diskusijas, politinius sprendimus istorikai jau įdėmiai išnagrinėjo, bet organizacinis darbas lieka plačiau netyrinėtas.

Šiame straipsnyje norėtume panagrinėti Lietuvių konferencijos organizavimą. Jos sklandumui, sėkmingai eigai turėjo įtakos ir darbus, apgalvotas rengėjų darbas. Norėtume į šį suvažiavimą pažvelgti per mikroistorijos prizmę. Įvardysime už šią renginio pusę atsakingus žmones, nurodysime, kaip dalyviai gaudavo reikalingą informaciją,

⁴ Pzv., Grigaravičius, A. *Atsiskyrelis iš Suvalkijos: Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai, d. 1: Žmogaus dalis*. Vilnius: Versus aureus, 2016, 375 p.; Pšibilskis, V. B. *Mykolas Biržiška: patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 522 p.; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius: Vaga, 2002, 454 p.; Jencius-Butautas, V. *1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*. Trakai: Voruta, 2011, 360 p.; Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, 512 p.; Lietuvos nacionalinio muziejaus serijoje „Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvo“ leidžiamos Lietuvos Tarybos narių biografijos.

⁵ Bugailiškis, P. *Gyvenimo vieškeliais*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1994, 536 p.; Jokantas, K. *Suvalkų Kalvarijoje okupacijos metu (1914–1918)*. Kaunas [b. l.], 1937, 74 p.; Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Niujorkas [b. l.], 1964, 480 p.; Klimas, P. *Dienoraštis, 1915 12 01–1919 01 19, pradedamas P. Bugailiško užrašais, 1915 08 23 (10)–10 13*. Čikaga: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1988, 457 p.; Povylis, A. *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1997, 160 p.; Staugaitis, J. *Mano atsiminimai*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2006, 624 p.; Žadeikis, P. *Didžiojo karo užrašai*. Vilnius: Bonus animus, 2013, 495 p.

⁶ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (toliau – LLTI) mokslinės bibliotekos Lietuvos Tarybos fonde (f. 96), Lietuvos centrinio valstybės archyvo Lietuvos Tarybos fonde (f. 1014), tarp 1918–1940 m. Ministrų kabineto (f. 923, ap. 1, b. 1295, 1337, 1339) ir Užsienio reikalų ministerijos (f. 383, ap. 7, b. 44 ir ap. 18, b. 78) bylų, taip pat Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Lietuvių mokslo draugijos rankraščių rinkinyje (f. 255), Mykolo Biržiškos fonde (f. 165, b. 153, 155).

kaip jie buvo sukviesti ir kaip atvykdavo, kur įsikurdavo, ką veikė laisvu nuo posėdžių metu, kaip su kraštiečiais dalijosi informacija apie renginį jam pasibaigus.

Organizacinis komitetas: kairiųjų ir dešiniųjų kompromisas

Daugelį politinių dokumentų Vilniuje 1915–1917 metais parengsios vadinamosios Lietuvos diplomatinės grupės nariai buvo Organizacinio komiteto asis, tačiau nesiekė akivaizdžiai dominuoti. Jam priklausė tik Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Petras Klimas, Juozas Stankevičius ir Povilas Dogelis. Jie numatė kvies-
tinius kitose vietovėse gyvenusius bendradarbius ir iš pradžių su jais susitiko. Justinas Staugaitis atsiminimuose mini, kad A. Smetona ir J. Šaulys su būreliu Kauno inteligentų kalbėjosi dar birželio mėnesį. Sutikusiems dalyvauti komitete vilniečiai liepos 16 d. išsiuntė oficialius kvietimus ir vokiečių okupacijos metais privalomam leidimui išvykti būtinus dokumentus⁷. Liepos 30 ir 31 d. Vilniaus lietuviai politikai susirinko į pasitarimą, kuriame pasidalijo numatytų skaityti pranešimų temas, aptarė svarstytinus klausimus.

Į rugpjūčio 1–4 d. J. Šaulio bute⁸ vykusius komiteto posėdžius atvažiavo katalikų kunigai Justinas Staugaitis, Juozapas Stakauskas, Juozas Katilius, Motiejus Simonaitis, Pranciškus Turauskas, Vladas Mironas, reformatų kunigas Adomas Šernas, muziejininkas ir dailininkas Tadas Daugirdas, dvarininkai Antanas Gineitis, Kazimieras Okuličius, Jonas Smilgevičius, Stanislovas Narutavičius, spaustuvininkas Saliamonas Banaitis, advokatas Boleslovas Dirmantas, gydytojas Kazimieras Jokantas, ūkininkas Antanas Povylius. Beje, šis atsiminimuose mini, kad į Organizacinį komitetą pateko vietoj Šiau-

⁷ Jokantas, K. *Min. veik.*, p. 57.

⁸ *Ten pat*, p. 62. J. Staugaitis patikslino, kad J. Šaulys tuomet gyveno į Rusiją pasitraukusio advokato Andriaus Bulotos bute.

lių apskričiai negalėjusio atstovauti teisininko, muziejaininko ir publicisto Pelikso Bugailiško⁹.

A. Povylius teigimu, oficialų kvietimą ir kelionės leidimui reikalingus dokumentus jam atvežė J. Šaulys. Prieš išvykstant, tvarkydamas likusius formalumus, buvęs Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis ir Rusijos II Valstybės Dūmos narys turėjo susitikti ir su Šiaulių apskrities viršininku. Smulkiai išklausinęs apie numatomus pasitarimus Vilniuje, jis lietuviui pažadėjo: „Toliau viskas būsia kitaip. Lietuva busianti liuosa kaip Bavarija.“¹⁰ K. Jokantas vaizdžiai nupasakojo kelionę: „Iki Marijampolės žydiška karieta važiavau apie trejetą valandų. Toliau iki Vilkaviškio važiavau siauruoju geležinkeliu, kuriuo arkliasis vežiojo rąstus į stotį. Kelionė truko daug valandų, nes arkliai buvo, kaip visur tada Lietuvoje, patys prasčiausi kuinai. Geležinkelio stotyje Vilkavišky padaviau kasininkui krūvą reikalaujamųjų dokumentų ir pinigų keliolika markių. Kad suriks ant manęs kasininkas, kodėl popieriniai pinigai sulankstyti, o ne gatavai ištiesti. Gavau už tai visokių velnių, bet dėl to ir bilietą į Vilnių.“¹¹ Pranešęs apie atvykimą Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komitete, K. Jokantas, kaip rašo atsiminimuose, susitiko su J. Šauliu. Šis pasisveikinęs iš karto jį paklausė: „Tai kaip? Mūsų tikslas – nepriklausoma Lietuva?“¹²

Vilniečiai ir šešiolika atkeliavusių iš kitų vietovių išklausė A. Smetonos, J. Šaulio, P. Klimo pranešimus svarbiausiais politiniais klausimais. Protokoluose užfiksuoti teiginiai skatina manyti, kad iš pradžių susirinkę dalyviai tik pirmajai dienai baigiantis pradėjo diskutuoti.

Dešiniams ir centro politikams ne iš karto pavyko įtikinti kai kuriuos, kad jiems verta dalyvauti Organizaciniame komitete. Pirmąją jo posėdžių dieną vienas iš pakviestų socialdemokratų lyderių

⁹ Povylius, A. *Min. veik.*, p. 85.

¹⁰ Organizacijos komiteto Lietuvių suvažiavimui sušaukti susirinkimo posėdžiai, 3 posėdis, 1917 08 02. *LVTP 1917–1918*, p. 41.

¹¹ Jokantas, K. *Min. veik.*, p. 58.

¹² *Ten pat*, p. 59.

S. Kairys apskritai neatėjo. B. Dirmantui perskaičius socialdemokratų reikalavimą įtraukti daugiau kairiųjų politikų, J. Šaulys ir P. Klimas oponavo: „Tai reiktų ir kitų grupių ir šiaip jau žmonių inteligentų pakviesti – tai jau būtų mitingas.“¹³ Vakare pasikalbėjęs su S. Kairiu, P. Klimas dienoraštyje atvirai rašė: tokia nuolaida būtų paskatinusi pareikalauti savo teisių ir krikščionis demokratų, komitetui būtų grėšę partijų varžytuvės. Be to, į jį galėjo patekti ir radikalūs socialdemokratų kairiojo sparno atstovai – „avinai arba tokie skandalistai – diletantai kaip [Andrius] Domaševičius arba [Pranas] Eidukevičius“¹⁴. Konferencijos rengėjai nerimavo, kad ji nevirstų kairiųjų politine manifestacija ir ketinimas išsirinkti krašto atstovų instituciją nesužlugtų. Rugpjūčio 2 d. S. Kairys vis dėlto atėjo į komiteto posėdį ir nors pabrėžė, kad ketina siekti proporcingo visų politinių srovių atstovavimo, prisipažino „betgi šiandien mes dalyvaujame kad ir taip, nes matome darbo svarbumą Lietuvai“¹⁵.

Kalbėdamas apie Lietuvos konferencijos tikslą, A. Smetona iš karto nurodė, kad ketinama siekti krašto valstybingumo: „Nepriklausoma Lietuva etnografinėse ribose, demokratinė, lygiu, tiesiu, slaptu balsavimu – tai yra idealas.“¹⁶ Jis laikėsi nuostatos, kad negalima akivaizdžiai įsipareigoti vokiečiams, kuriant valstybę, neišvengiamai reikalinga jau esančių politinė parama. Anot A. Smetonos, iš Lenkijos arba Rusijos jos tikėtis negalima, o kraštą okupavusi Vokietija gali iškelti Lietuvos politinės ateities klausimą. Organizaciniame komitete akivaizdūs jo vienminčiai buvo J. Šaulys, V. Mironas, P. Klimas, P. Dogelis, J. Staugaitis.

S. Narutavičius, A. Šernas, J. Smilgevičius, S. Banaitis gerokai labiau už dešiniuosius pabrėžė partnerystės su Vokietija keliamus pavojus. Jie antrino P. Turausko pasakytai Vergilijaus parafrazei: „Ti-

¹³ Organizacijos komiteto... 3 posėdis, 1917 08 02. *LVTP 1917–1918*, p. 40.

¹⁴ Klimas, P. *Min. veik.*, 1917 08 01 įrašas, p. 181.

¹⁵ Organizacijos komiteto... 3 posėdis, 1917 08 02. *LVTP 1917–1918*, p. 41.

¹⁶ *Ten pat*, p. 46.

*meo germanos et dona ferentes.*¹⁷ Kunigas įžvelgė vokiečių politinės paramos pažadų paralelę su dovanojamu pavojingu Trojos arkliu. Tiesa, netgi S. Kairys ramino skeptikus: „Vokietija negali likti nugalėtoja ir taikos sąlygų nediktuos. <...> Baimės nėra, nes nieko blogiau nepatirsime.“¹⁸ Vis dėlto net taip skeptiškai vertindamas okupantės politines perspektyvas, jis ypač nuosekliai siekė, kad konferencijos rengėjai kuo mažiau išpareigotų Vokietijos vyriausybei.

Rugpjūčio 2 d. svarstant konferencijos politinius siekius, A. Povylius pasidalijo kraštiečių įžvalgomis: „Viską darykit, tik jokio vekselio nepasirašykit, sakė žmonės, nes vokiečius sumuš ir mes tada daugiau gausime ir nesusivaržysime. <...> [Vokiečiams] tik vekselis rūpi. Jie visur nori įsisėsti. <...> Prielankios rezoliucijos vokiečiams jokių būdu negalima parsivežti. <...> Paskelbus Lietuvos kokį santykį su Vokietija, čia atsiras dar daugiau baimės.“¹⁹ Tą patį pakartojo ir kitą dieną, o vėliau dar ir konferencijoje: „Vokiečiai nori tik popierio, kad išrodytų jog mes patys norime aneksijos <...> Gi tą popierį pasirašius, mes galėtume susikompromituoti.“²⁰ Žvelgdami iš šiandienos perspektyvos, tegalime pasakyti, kad A. Povylius pašnekovai provincijoje labai įžvalgiai ir taikliai vertino ne tik okupacinės valdžios tikslus, bet ir tarptautinės politikos peripetijas.

Jau tą pačią dieną buvo svarstomi pagrindiniai komiteto nutarimo teiginiai. Kunigas J. Stankevičius ir P. Klimas pasiūlė skirtingus dokumento variantus, P. Klimo variantą susirinkę komiteto nariai dar truputį patobulino. Po „ilgų, karštų ir niūrių“²¹ diskusijų jie kitą dieną 14 balsų dauguma priėmė atsargią rezoliuciją: „Lietuvių tauta sudaro nepriklausomą valstybę etnografinėmis ribomis. Turėdami omenyje,

¹⁷ „Bijau germanų, net dovanas duodančių“, originaliame tekste nurodyta kita tauta – danajai (graikai), žr.: *Ten pat*, 4 posėdis, p. 49.

¹⁸ *Ten pat*, p. 48–49.

¹⁹ *Ten pat*, p. 49, 51.

²⁰ Organizacijos komiteto... 6 posėdis, 1917 08 03. *LVTP 1917–1918*, p. 59.

²¹ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, p. 98.

jog Lietuva iš atžvilgio į savo ūkio bei kultūros reikalus yra pasvirusi ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, net šių dienų politikos stovyje numato jie [Organizacinio komiteto nariai – V. B. *pasta-ba*] reikalą būsimajai savarankiškai Lietuvos valstybei dėl jos ūkio, kultūros ir tautinės politikos motyvų sueiti tam tikrais dar nustatytiniais santykiais su Vokietijos valstybe, nepakenkiant savitam Lietuvos plėtojimos.²² Balsuojant, anot P. Klimo, kairieji komiteto nariai S. Kairys, A. Povylis, K. Okuličius ir B. Dirmantas „tai kėlė rankas, tai laikėsi arba net prieš ėjo“²³.

Organizacinio komiteto nariai J. Šaulys, S. Narutavičius ir B. Dirmantas, nešini šiuo nutarimu, susitiko su Lietuvos karinės valdybos pareigūnais. Neigiamai atsiliepę apie pateiktą tekstą, jie siekė, kad dokumente lietuviai konkrečiai įvardytų vokiečių numatytas politines konvencijas. To nepaisydami, lietuviai ryžosi rezoliucijos nekeisti ir pamatinius politinius sprendimus paliko būsimajai institucijai. Galutinai A. Smetonos suformuluotą, faktiškai nepakeistą dokumentą lietuviai oficialiai įteikė rugpjūčio 3 dieną.

Paskutinę posėdžių dieną komitetas tarėsi dėl konferencijos organizavimo. Nuspręsta kviesti valstybingumo sumanymą gerbiančius autoritetingus įvairių politinių krypčių ir socialinių sluoksnių atstovus, „dorus, atvirus inteligentus“²⁴. Dalį tokių žmonių komitetas numatė dar vykstant posėdžiams. Likusius nutarė pakviesti, padaliję Lietuvos teritoriją apskritimis. Kairieji siūlė surengti rinkimus, bet okupacinė valdžia jų neleido. Atsižvelgiant į karo ir okupacijos sukeltas kliūtis, visiems beliko pritarti parinkimui arba išrinkimui nedideliuose vietos susibūrimuose. Beje, ruošiantis konferencijai, rugpjūčio pradžioje vokiečiai pažadėjo leisti į Lietuvą grįžti dar kalin-

²² Organizacijos komiteto... 6 posėdis, 1917 08 03. *LVTP 1917–1918*, p. 59.

²³ Klimas, P. *Dienoraštis*... 1917 08 01 įrašas, p. 182.

²⁴ Į rezoliuciją įtrauktą P. Klimo pateikta formuluotė, o čia – J. Šaulio ir S. Narutavičiaus teiginiai, žr.: Organizacijos komiteto... 5 ir 7 posėdžiai, 1917 08 03, 04. *LVTP 1917–1918*, p. 54, 61.

tiems arba iš represijų ištrūkusiems ir nelegaliai gyvenusiems Augustinui Janulaičiui, Jonui Vileišiui²⁵ ir kunigui Vincentui Jarulaičiui. Du pastarieji jau dalyvavo Lietuvių konferencijoje. Greičiausiai ne veltui jiems pasiūlyta kandidatuoti į Lietuvos Tarybą – diskusijose K. Jokantas konstatavo, kad „geresni kandidatai galėtų būti vokiečių įtartieji arba net išsiųstieji“²⁶. Jam pritarė kiti Organizacinio komiteto nariai. Tiesa, Žagarės klebonas – žinomas dvasininkas, I Rusijos Valstybės Dūmos narys – nutarė rinkimuose nedalyvauti. Susirinkę žmonės sutarė kviesti ir daugiau kratas arba represijas patyrusių tautiečių, tik jų „nestatyti pirmon vieton“²⁷.

Baigę posėdžius Vilniuje, Organizacinio komiteto nariai ėmėsi pavestų darbų. S. Narutavičius kruopščiai arkliais apkeliavo ne tik jam priskirtą teritoriją, bet ir didelę dalį Žemaitijos²⁸. Kviesdamas vietos politikus ir dalydamasis naujienomis, jis galbūt taip ir užsitikrino rinkėjų paramą balsuojant dėl Lietuvos Tarybos. Politinė „kraujotaka“ tarp Vilniaus ir apskričių iš tikrųjų funkcionavo: dalis pakviestų žmonių sutiko dalyvauti, pabendraavę su jos rengėjais, dalis „buvo išrinkti tam tikruose rinkimuose“²⁹. P. Bugailiškis atsiminimuose galbūt ir ne visai tiksliai mini pasiūlęs konferencijos rengėjams iš Šiaulių ir Kuršėnų apskrities pakviesti A. Povylių, V. Jarulaitį, Juozą Grinių, Vincentą Kemėšį, Stansislovą Jaloveckį, Vincą Preikštą, Antaną Kvedarą, Antaną Klupšą, Juozą Gedgaudą, Steponą Janavičių, Joną Smilgevičių, Romualdą Gurklevičių, Stanislovą Gruzdį³⁰. Šį teiginį atsiminimuose kiek patikslina A. Povylius. Anot jo, abu politikai kandidatų sąrašą

²⁵ Iš represijų pabėgęs ir Vokietijoje nelegaliai gyvenęs J. Vileišis tik kone konferencijos išvakarėse parvyko į Vilnių – „Lietuvos aidas“ 1917 m. rugsėjo 13 d. numeryje paminėta, kad jis pagaliau turįs leidimą grįžti į Lietuvą.

²⁶ Organizacijos komiteto... 7 posėdis, 1917 08 04. *LVTP 1917–1918*, p. 61.

²⁷ *Ten pat*, p. 62.

²⁸ Jokantas, K. *Min. veik.*, p. 68–69; Kairys, S. *Min. veik.*, p. 249.

²⁹ Lietuvių konferencijos 1917 m. rugsėjo 18–22 d. posėdžių protokolai, 10 posėdis, 1917 09 22. *LVTP 1917–1918*, p. 81.

³⁰ Bugailiškis, P. *Min. veik.*, p. 210.

parengė kartu³¹. K. Jokantas atsiminimuose pasakojo pakvietęs Joną Lapėną ir Jurgį Žitinevičių.

Vokiečių karo metais visų, kartais net parapijos susibūrimų kliūtimi tapdavo įvairūs draudimai ir apribojimai. Taigi jau rengiant konferenciją J. Šaulys numatė: „Dvi savaitai vokiečiai tyrinės, dvi savaitai eis laišškai.“³² Pašto nesklandumai ir nesusipratimai, sudėtinga kelionių už savo valsčiaus ribų leidimų išdavimo tvarka, sunki ir rizikinga kelionė, dažnai arkliais, iki traukinio į Vilnių greičiausiai buvo pagrindinės kliūtys, trukdžiusios daliai pakviestųjų atvykti. Beveik iki pačios rugpjūčio pabaigos Lietuvoje buvo renkami kandidatai, laiškais į Vilnių siunčiamos jų pavardės. Kunigo P. Turausko pranešimas iš Utenos apskrities datuotas rugpjūčio 27 d., – kandidatai iš Debeikių buvo išrinkti tik diena anksčiau³³. Organizacinio komiteto pildomojo (vykdomojo) biuro nariai Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Mykolas Biržiška, Petras Klimas ir Juozas Stankevičius, gavę šiuos laiškus, iš pradžių turėjo gauti okupacinės administracijos sutikimą, kad išvardyti žmonės galėtų būti pakviesti. Nors rengėjai buvo numatę, kad konferencijoje galėtų dalyvauti apie 300 tautiečių, 120 Organizacinio komiteto pasiūlytų pavardžių atmetė vokiečiai ir patys rengėjai³⁴.

Pildomasis biuras išsiuntė 264 oficialius kvietimus. Su jais jau buvo galima oficialiai kreiptis į vietos vokiečių pareigūnus dėl leidimo kelionei į Vilnių. Taip lėtai vykstant susirašinėjimui, nutarta rugsėjo 10 d. numatytą suvažiavimą pavėlinti. Beje, okupacinė valdžia jau buvo išdavusi kelionės leidimus, tad dalis pakviestųjų išvyko. Kunigas Pranciškus Žadeikis atsiminimuose pasakojo, kad Šateikių

³¹ Povylius, A. *Min. veik.*, p. 86.

³² Organizacijos komiteto... 7 posėdis, 1917 08 04. *LVTP 1917–1918*, p. 60.

³³ 1917 08 27 P. Turausko laiškas Lietuvių Konferencijos Organizacinio komiteto Pildomajam biurui, Utena, LMAVB, f. 165, b. 153, l. 82. Šioje byloje yra ir S. Banaičio, J. Smilgevičiaus, A. Šerno, S. Narutavičiaus pasiūlytų konferencijos dalyvių sąrašai.

³⁴ Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai, 10 posėdis, 1917 09 22. *LVTP 1917–1918*, p. 81.

klebonas Konstantinas Jazdauskis ir Salantų klebonas Pranciškus Urbanavičius, iškeliavę traukiniu, kuris į Vilnių riedėdavo beveik 30 valandų, tąkart „grįžo it musę kandę, baisiai pavargę ir daug pinigų išleidę“³⁵. Antrąkart žmonės buvo pakviesti atvažiuoti rugsėjo 17 d., jiems patarta prašyti leidimo 10–14 dienų³⁶. Oficialiame kvietime rengėjai abstrakčiai paminėjo, kad konferencija truks nuo trijų iki penkių dienų³⁷. Nors jie norėjo dar ilgesnio suvažiavimo, jis galėjo trukti net trumpiau nei penkias dienas, o okupacinė administracija neskubėjo išduoti konkrečių leidimų.

Tvarkomoji komisija: apie viską pagalvota

Iškilmingą ir turiningą suvažiavimą organizavę žmonės norėjo, kad susibūrę lietuviai pajustų dar didesnę drąsą priimti atsakomybę už savo kraštą ir savojo politinio balso svorį. Laukiant Lietuvių konferencijos dalyvių, buvo pagalvota ir apie dvasinį peną, ir apie jų kasdienes poreikius.

Buitiniais ir saugumo klausimais rūpinosi rugpjūčio 29 d. pradėjusi darbą konferencijos Tvarkomoji komisija, kuriai priklausė būsimi renginio dalyviai. Jai vadovavo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto sekretorius kunigas Povilas Dogelis, išdininku paskirtas šios draugijos Vilniaus skyriaus pirmininkas kunigas Pranas Bieliauskas, sekretoriumi – pedagogas Pijus Grajauskas. Komisijai priklausė dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, pedagogas ir agronomas Aleksandras Stulginskis ir buhalteris Konstantinas Daunoras. Visi šie žmonės buvo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto arba Vilniaus skyriaus nariai ar jų įstaigų darbuotojai.

³⁵ Žadeikis, P. *Min. veik.*, p. 259.

³⁶ Organizacinio komiteto kvietimas S. Špokui į Lietuvių konferenciją, Vilnius, 1917 m. rugsėjo 3 d. *Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas 1917–1922 m.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1998, p. 24.

³⁷ *Ten pat.*

Komisija smulkiai apgalvojo visą konferencijos eigą. A. Žmuidzinavičius, A. Stulginskis ir K. Daunoras turėjo suieškoti salę, kurioje tilptų ne mažiau nei 200 žmonių. Jie aplankė Krengelio (dab. Liejyklos g.), Miesto (dab. Filharmonija), Bajorų klubo ir Lenkų vasaros teatro sales, buvusias Bernardinų sode. Nutarta, kad pastaroji yra patogiausia, tad A. Stulginskis buvo įpareigotas susitarti su teatro direktoriumi dėl jos nuomos. Šis patarė rinktis Lenkų žiemos teatro salę³⁸ (dab. Rusų dramos teatras), į jo siūlymą buvo atsižvelgta.

P. Bieliauskas ir P. Grajauskas gavo užduotį susitikti su keleto viešbučių savininkais dėl ne mažiau nei 170 dalyvių apgyvendinimo. Jie susitarė su žinomais Vilniaus viešbučiais „Italija“, „Krokuva“ ir „Hana“, įsikūrusiais dabartinėse Didžiojoje ir Vokiečių gatvėse. Konferencijos rengėjai įsipareigojo apmokėti atvažiuosiu iš kitų vietovių gyvenimo juose išlaidas rugsėjo 17–23 dienomis.

A. Žmuidzinavičius parengė renginio bilietų pavyzdį. Jis įsipareigojo pasirūpinti 250 žmonių raudonai žalių dalyvių kaspinėlių ir didelių vėliavų pagaminimu – dviejų tų pačių spalvų ir dar dviejų su Vyčiu ir Gedimino stulpais. Dailininkas kreipėsi į Vilniuje veikusią Barboros Žižytės bažnytinių apdarų dirbtuvę, ši pasiuvo visas tekstilines puošmenas, pagamino ir mažesnių medžiaginių, ir 100 nedidelių popierinių dvispalvių vėliavėlių. Tvarkomosios komisijos nariai segėjo A. Žmuidzinavičiaus projektuotus specialius ženklelius su Vyčiu, papuoštus karūna. Lietuvių konferencijos salę puošusius herbus pagamino Organizaciniame komitete dirbęs kaunietis muziejininkas ir dailininkas Tadas Daugirdas. Jis pasiūlė papuošti salę didžiuliais ąžuolų lapų vainikais³⁹.

Konferencijos organizatoriai nusprendė, kad renginį vertėtų nufotografuoti. Svarstyta, kad derėtų nufotografuoti Organizacinio komiteto vykdomąjį biurą, Tvarkomąją komisiją, konferencijos pa-

³⁸ 1917 09 14 Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 4, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l.7.

³⁹ 1917 08 29 T. Daugirdo laiškas J. Šauliui, Kaunas. LMAVB, f. 165, b. 153, l. 92.

talpas, prezidiumą ir dalyvius. Ketinta darbą patikėti dviem fotografams. Įdomu, kad iš pradžių numatyta leisti jiems įamžinti posėdžių dalyvius ir jų grupes⁴⁰. Konferencijai prasidėjus, susirinkusiems rekomenduota laikytis konspiracijos ir nesifotografuoti⁴¹. Tačiau šia rekomendacija suabejojo A. Povylius. Jis yra vienintelėje žinomoje grupinėje Lietuvių konferencijos dalyvių – Šiaulių apskrities atstovų – nuotraukoje. Dabar galime tik spėti, ar šiauliečiai jau buvo spėję ten nusifotografuoti, ar užsuko į Aleksandros Jurašaitytės ateljė, nutarę vis dėlto turėti atsiminimui bendrą portretą iš Vilniaus. Ji įamžino kelis dabar puikiai žinomus Lietuvių konferencijos vaizdus – salę ir prezidiumą, Tvarkomąją komisiją. Neturime įrodymų, kad buvo pakviestas ir kitas fotografas.

A. Stulginskis ir K. Daunoras parengė konferencijos dalyvių maitinimo sąmatą. Iš pradžių jie prašė okupacinės administracijos skirti produktų 250 žmonių septynioms dienoms, bet vokiečiai davė jų penkių dienų pietums 220 žmonių. Numatyta, kad sumokėję dvi markes su specialiais maitinimo talonais jie galės visas konferencijos dienas pietauti dviejose Vilniaus lietuvių labdaros draugijų valgyklose: Domininkonų g. 12 ir Uosto (dab. Pamėnkalnio) g. 23. Netoli Lietuvių konferencijos posėdžių salės numatytame įrengti bufete patikėta šeiminkauti lietuvių vaikų prieglaudų vedėjoms ir auklėtojoms Onai Matulaitytei, Teofilei Mačiokaitei, Magdalenai Ruškytei, Jadvygai Valterytei⁴².

Nuo rugsėjo 6 d. Tvarkomojoje komisijoje dirbęs miesto milicijos pareigūnas Liudas Gira po trijų dienų pasiūlė savąjį renginio apsaugos ir tvarkos priežiūros projektą. Numatyta, kad uždaros konferencijos privatumo saugojimu, tvarkos palaikymu ir informavimu

⁴⁰ 1917 08 29 Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 7, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l. 10.

⁴¹ Lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. posėdžių protokolai, rašyti sekretoriaus kun. P. Dogelio, 1 posėdis, 1917 09 18. *LVTP 1917–1918*, p. 87.

⁴² 1917 08 29 Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 1, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l. 1.

rūpintūsi penkiolika į ją nepakviestų „ištikimų ir padorių inteligentiškų vilniečių lietuvių“⁴³ ir du dalyviai – sargybos viršininkas ir jo pavaduotojas. Tiesa, kone konferencijos išvakarėse, rugsėjo 16 d., L. Gira pranešė negalįs, kaip buvo numatyta, vadovauti sargybai, nes tam prieštarauja jo darbdaviai. Jo pareigas perėmęs 22 metų studentas Matas Bagdonas kartu su pavaduotojais Klemensu Ruginiu ir Jurgiu Talmantu organizavo žmonių, renginio metu talkinusių Tvarkomajai komisijai, darbą. Budėdami visi ant rankos dėvėjo siaurą specialų skiriamąjį raištį, o sargybai vadovaujantys – platų raudonos ir žalios spalvų raištį ant rankos ir tų pačių spalvų kaspinėlių ant krūtinės. Paskutiniame posėdyje kunigas Povilas Korzonas sargybai padėkojo, renginiui pasibaigus konstatuota, kad budėję vyrai „palaiškė pavyzdinę tvarką“⁴⁴.

Kolegų paprašytas A. Stulginskis sutiko būti, kaip nurodyta komisijos protokoluose, pagrindiniu konferencijos tvarkos šefu⁴⁵. Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto narys iš Vilniaus miesto valdybos pasiskolino balsavimui reikalingas urnas ir kamuoliukus. Be to, joje susitarė, kad atvykusius į konferenciją nuo geležinkelio stoties galėtų vežti ne tik civilius, bet ir paprastai tik karius aptarnaudavę Vilniaus vežikai.

Konferencijai artėjant, rugsėjo 6 d., Vilniaus lietuviai politikai po dvejų metų pertraukos pagaliau galėjo pradėti leisti laikraštį. Rugsėjo 13 ir 15 d. išėjusiuose antrajame ir trečiajame laikraščio numeriuose

⁴³ 1917 09 09 Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 5, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l. 8. Numatyti vadinamosios renginio garbės sargybos nariai: Petras Insoda, Jonas Tamulevičius, Matas Bagdonas, Smolinskis, Kauza, Bronislovas Šeduikis, Petrikas, Stasys Špokas, Jurgis Talmantas, Žukauskas, Kazimieras Strazdas, Petronis, Jurgis Janušauskas, Strimaitis. Sudarant sąrašą, paminėtas dar ir Faustas Kirša, bet rugsėjo 17 d. jis dėl ligos pasitraukė iš garbės sargybos.

⁴⁴ 1917 10 18 Lietuvių konferencijos Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 10, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l. 13.

⁴⁵ 1917 09 14 Lietuvių konferencijos Tvarkomosios komisijos posėdžio protokolas nr. 7, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 31, l. 10.

Tvarkomoji komisija paskelbė trumpas informacines žinutes apie būsimą konferenciją „dabarties ir ateities klausimams svarstyti“⁴⁶.

Tvarkomosios komisijos narys P. Grajauskas rūpinosi atvykstančiųjų sutikimu. Jam talkino keletas Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti bendradarbių – Vilniaus lietuvių: Jonas Tamulevičius, Klemensas Ruginis, Jurgis Talmantas ir Petras Insoda. Jie su pakviestųjų sąrašu rugsėjo 16–17 d. budėjo Vilniaus geležinkelio stotyje. Kiekvienas ten paminėtas naujai atvykęs žmogus gaudavo komisijos parengtą atmintinę „Konferencijos nariams žinotina“⁴⁷. Joje buvo nurodyta renginio vieta, įsiregistravimo ir išsiregistravimo, posėdžių ir dalyvių maitinimo tvarka, išvardytos suvažiavimui skirtos pamaldos ir kultūros renginiai. Tvarkomosios komisijos atstovai nukreipdavo atvykusius į Informacijų biurą Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto patalpose (dab. Pilies g. 26, Signatarų namai). Jame dalyviai būdavo įregistruojami, gaudavo dalyvio bilietą.

Kai kurie konferencijos dalyviai, pavyzdžiui, Žagarės atstovas Antanas Kvedaras, prieš išvykdami į Vilnių, sukvietė vietos žmones ir išklausė jų pageidavimus. Iš Onušio į konferenciją atkeliavęs Mečislovas Stankevičius netgi buvo parapijiečių prigrasintas, „kad nedrįstų kalbėti ir daryti kitaip, negu jie nori“⁴⁸.

Išvakarėse ir paskutinį renginio vakarą konferencijos dalyviai rinkosi dabartinio Lietuvos nacionalinio dramos teatro vietoje buvusioje kultūros ir meno draugijos „Liutnia“ salėje. Vilniaus artistų mėgėjų būrelis, kaip rašoma spaudoje, su choru ir orkestru svečiams parengė du spektaklius. Šio būrelio narys ir konferencijos dalyvis spaustuvininkas Jonas Strazdas režisavo spektaklį apie knygnešius, pastatytą pagal Marijos Radzevičiūtės pjesę „Žemės dulkės“, ir pasaką „Eglė

⁴⁶ Iš Lietuvos: Vilnius, *Lietuvos aidas*. 1917, nr. 2.

⁴⁷ Atmintinė „Konferencijos nariams žinotina“. Vilnius, 1917 m. rugsėjo mėn., *Nepriklausomos Lietuvos valstybės...* p. 26.

⁴⁸ Trakų apskrities Onušio parapijos delegato Mečislovo Stankevičiaus pranešimas Lietuvos Tarybai apie gyventojų nuotaikas ir Tarybos veiklos vertinimą, Vilnius, 1918 01 12, žr.: Tyla, A. *Min. veik...* p. 17.

žalčių karalienė“⁴⁹. Vaidinimai su dainomis ir šokiais, galima sakyti, perkėlė susirinkusius į liaudišką vakarų atmosferą.

Rugsėjo 18 d., prieš pat konferencijos pradžią jos dalyviai buvo laukiami specialiose Vilniaus katedroje vykusiose pamaldose. Dėl jų su Vilniaus vyskupijos valdytoju Kazimieru Mikalojumi Michalkevičiumi susitarė A. Žmuidzinavičius, kunigai P. Bieliauskas ir Teodoras Brazys. Ryte 8 valandą šv. Mišias aukojo kunigas Juozapas Kukta, o pamokslą susirinkusiems sakė teologijos mokslų daktaras Mečislovas Reinsys. Jiedu abu dalyvavo konferencijoje.

Konferencijos dienos

Rugsėjo 18 d., antradienį, artėjant 10 valandai, Lietuvos konferencijos dalyviai rinkosi į Lenkų žiemos teatro salę. Tarp 222 užrašytų atvykusiųjų buvo 217 iš anksto ir keletas naujai pakviestųjų. Ko gero, jų buvo ir daugiau – ne visi buvo įrašyti. Sąrašė liko nepaminėti iš Šveicarijos atvykę Konstantinas Olšauskas ir Juozas Purickis, protokoluose įvardytas dr. Pietariu⁵⁰. Konferencijoje dalyvavo net 68 dvasininkai, 67 žemdirbiai, dvidešimt mokytojų. Beveik penktadalis (48) buvo vilniečiai, nemažai atkeliavo iš Žemaitijos ir Aukštaitijos⁵¹. Atskirai norėtusi išvardyti dar nepaminėtus žymesnius konferencijos dalyvius: kunigus Joną Mačiulį-Maironį, Aleksandrą Dambrauską-Adomą Jakštą, dailininką Justiną Vienožinskį ir gydytojus Andrių Domaševičių ir Antaną Vileišį. Nors kviečiamiems žmonėms buvo numatytas 25 metų amžiaus cenzas, dalyvavo ir ne mažiau nei aštuoni jaunesni žmonės: jau minėtas M. Bagdonas, Kazimieras Bizauskas, Vincas Dailydė, Pranas Gineitis, Mykolas Kapsas, Balys Kemešys,

⁴⁹ Įdomu, kad informacija apie šiuos spektaklius publikuota jau 1917 m. rugsėjo 6 d. išleistame pirmajame „Lietuvos aid“ numeryje, anksčiau nei pranešimas apie konferenciją.

⁵⁰ Lietuvos konferencijos posėdžių protokolai, 1917 09 18–22. *LVTP 1917–1918*, p. 73, 82, 83.

⁵¹ Tyla, A. *Min. veik.*, p. 19.

Klemensas Ruginis ir Jurgis Talmantas. Patys vyriausi konferencijos dalyviai buvo 65 metų T. Daugirdas ir maždaug metais vyresni Lietuvos draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto nariai – Jonas Basanavičius ir Jonas Kymantas.

10 valandą 15 minučių į susirinkusius kreipėsi Organizacinio komiteto pirmininkas A. Smetona. Jis pasiūlė renginio garbės pirmininku J. Basanavičių, šis pasveikino visus dalyvius trumpa kalba. Vienas iš Didžiojo Vilniaus Seimo sumanytojų ir rengėjų, prisiminęs prieš trylika metų vykusį renginį, pakvietė jo besiklausančius naujame „mažajame Vilniaus Seime“ nepaskęsti partiniuose ginčuose ir „prirengti pirmus žingsnius į mūsų tėvynės ateities sutvirtinimą politikos žvilgsniu – jos savistovybę, nepriklausomybę apspręsti, sugrąžinti jai tą savirankią tautos valdymosi formą, kokią Lietuva turėjo senovėje“⁵². Tuomet J. Basanavičius pakvietė atsistojus pagerbti karaliaus Mindaugo, kunigaikščių Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Vytauto ir visų lietuvių, žuvusių kovose už tautos gerovę, atminimą. Jis išreiškė lūkestį, kad konferencijos pasiekimai pranoktų Didžiojo Vilniaus Seimo rezultatus. O baigdamas garbės pirmininko kalbą paragino „paduodamuosius dienotvarkėje klausimus su visa atyda ir priderančiu tokiam svarbiam reikalui rimtumu svarstyti“⁵³.

Per penkias konferencijos dienas surengta dešimt posėdžių, visi, pradėdant antruoju, po ne mažiau nei 4 valandas, aštuoniems pirmininkavo A. Smetonos pavaduotojas S. Kairys, o dviem J. Staugaitis. Posėdžių eigą konspektavo keturi sekretoriai – Kazimieras Bizauskas, Pelikisas Bugailiškis, Juozas Paknys ir P. Dogelis. Pastarasis rengė detalų posėdžių konspektą, kuriame daug atviriau nei oficialiajame protokole juntamos kalbėjusių žmonių nuostatos. Būtent P. Dogelis pirmajame posėdyje kalbėjo Tvarkomosios komisijos vardu. Konferencijos dalyviai išrinko dvi komisijas. Viena išipareigojo surink-

⁵² 1917 09 17–18 J. Basanavičiaus kalba Lietuvos konferencijoje, Vilnius. LLTI, f. 96, b. 55, l. 1–2.

⁵³ *Ten pat*, l. 2.

ti informaciją, kodėl neatvyko dalis gavusių kvietimus. Jai pavyko sužinoti tik kai kurias priežastis: nesusipratimai, ligos, okupacinės administracijos darytos kliūtys⁵⁴. Vienas iš pakviestųjų kunigas Pranciškus Žadeikis, Skuodo krašte siautėjant dizenterijos epidemijai ir pats kentėjęs nuo šios ligos, atsiminimuose teigė pasiryžęs važiuoti, bet pasiklausęs gydytojo patarimo išgirdo: „Jei nori kelyje numirti, važiuok!“⁵⁵ Į kitą komisiją išrinkti visų Lietuvos apskričių įgaliotiniai turėjo sukaupti ir susisteminti medžiagą apie vokiečių savivalę.

Antrajam posėdžiui baigiantis J. Šaulys Organizacinio komiteto vardu apžvelgė politinius klausimus, svarstytus rugpjūčio pradžioje. Nuo trečiojo posėdžio, rugsėjo 19 d. ryto, dalyviai juos pradėjo išsamiai diskutuoti. Protokoluose užfiksuota, kad salėje būdavo 180–206 žmonės, nors jų skaičius keisdavosi – dalis ateidavo vėluodami arba trumpam išeidavo. Rugsėjo 21 d. rytinio, septintojo, posėdžio, kai konferencija priėmė svarbiausius politinius sprendimus, pradžioje užsiregistravo 205 dalyviai, o balsavime dėl pagrindinio nutarimo dalyvavo 214. Vakariniame, aštuntajame, iš pradžių užfiksuoti tik 184 dalyviai, o dėl Lietuvos Tarybos jau balsavo 203⁵⁶. Jeigu tikėsime neabejotinai subjektyviu tuometinių Vilniaus politinių įvykių metraštininku P. Klimu, dvasininkų politinis kompromisas, leidęs Lietuvos Taryboje dirbti dar ir J. Vileišiui bei S. Narutavičiui, paveikė kairiųjų lyderį: „Lyg su ašaromis prabilo Kairys į susirinkimą dėl išvengtos sunkenybės. Tai buvo iš tikrųjų prakilnus momentas!“⁵⁷ Kaip liudija įvairūs šaltiniai, ginčas dėl kairiųjų skaičiaus Lietuvos Taryboje buvo vienintelis rimtesnis posėdžių metu kilęs nesutarimas, nors dalis ra-

⁵⁴ Neatvyko 47 kviestieji, 29 dėl nežinomų priežasčių, 7 dėl ligos, 6 dėl kitų ypatingų kliūčių, vienam okupacinės administracijos valdininkui neleistu dalyvauti, žr.: Lietuvos konferencijos posėdžių protokolai, 10 posėdis, 1917 09 22. *LVTTP 1917–1918*, p. 81.

⁵⁵ Žadeikis, P. *Min. veik.*, p. 259.

⁵⁶ 1917 09 21 Lietuvos konferencijos posėdžių protokolai, 7 ir 8 posėdžiai. *LVTTP 1917–1918*, p. 74–77.

⁵⁷ Klimas, P. *Dienoraštis...* 1917 11 09 įrašas, p. 189.

dikaliųjų socialdemokratų, ypač A. Domaševičius ir Pranas Eidukevičius, nesėkmingai bandė pakreipti renginį partinių diskusijų link. Taigi labai svarbus net septyniems posėdžiams pirmininkavusio jų lyderio S. Kairio principingas sprendimas neparemti savo partijos narių ir išlaikyti renginio kryptingumą, vientisumą.

Dienoraščiuose ir atsiminimuose, pasakojant apie Lietuvių konferencijos atmosferą, kartojamos giminingos frazės: „Iš tikrųjų ėjo viskas taip bešališkai, taip discipliningai, taip sklandžiai. <...> Konferencija, nors nebuvo demokratiškai išrinkta, bet darė labai proporcingą atstovybę špūdžio“, „Buvo jaučiama bendra viso krašto nuotaika – neapykanta ir nepasitikėjimas vokiečiais, taigi daugiau veikė jausmas“, „Tiek patsai paruošiamasis darbas, tiek konferencijos eiga pasižymėjo tvarka, drausmingumu ir dalyvių didelio atsakingumo jausmu“⁵⁸.

Konferencijoje dalyvavę žemdirbiai ir miestelių žmonės daug kalbėjo apie vokiečių okupacinės valdžios savivalę: „Nieku gyvu nenorėjo savo bėdas atidėti. Kiekvienas pilna burna beveikus buvo šnekėti apie visokias vokiečių žandarų šunybes“⁵⁹. Atrodo, kad kai kurie iš provincijos atvykę kairieji politikai pastangas paveikti okupantus, anot S. Narutavičiaus, „išrasti kelius, kaip žmonėms karo sunkenybes palengvinti“⁶⁰, laikė vienu iš svarbiausių konferencijos uždavinių. Anot K. Jokanto, dar Organizaciniame komitete šis Žemaitijos bajoras laikėsi pozicijos, kad „nereikia leisti didžiųjų politikos temų, geriau esą susirūpinti praktiškais dalykais, koku būdu palengvinti gyventojų padėtį, kaip juos apginti nuo daromų skriaudų“⁶¹. Apie visuomenės patiriamas skriaudas konferencijoje daug kalbėjo ir A. Kvedaras, A. Povylis, B. Dirmantas.

Paskutinę suvažiavimo dieną, rugsėjo 22 d., svarstant valstybės heraldikos klausimą, T. Daugirdas paminėjo dabartinį trijų spal-

⁵⁸ *Ten pat*; Jokantas, K. *Min. veik.*, p. 69; Bugailiškis, P. *Min. veik.*, p. 211.

⁵⁹ Klimas, P. *Dienoraštis...* 1917 11 09 įrašas, p. 187.

⁶⁰ Žadeikis, P. *Min. veik.*, p. 255.

⁶¹ Jokantas, K. *Min. veik.*, p. 62.

vų vėliavos derinį. Tiesa, jis pasiūlė žalią ir raudoną spalvas atskirti „siaura geltona juosta“⁶². Diskusijos buvo baigtos, nutarus galutinį sprendimą palikti Lietuvos Tarybai.

Konferencijai baigiantis, jos pirmininkas A. Smetona rengėjų vardu atsiprašė: „kitą kartą gal nedemokratingai padarėme, bet tai neišvengiama karo metu“ ir užbaigė linkėjimu: „Valio liuosa nepriklausoma Lietuva!“⁶³ Skaitant atsiminimus ir dienoraščius, akivaizdu, kad jų autoriams labiausiai įstrigo priešpaskutinė – S. Kairio kalba: „Su nerimasčiu važiuojame į konferenciją <...> Baimės ir nusiminimo jausmas lydėjo mus lig tos vietos, kuomet buvo pakeltas klausimas apie politinį Lietuvos stovį. Nutarus apie Lietuvą – visi nurimo. Kuomet teko mums susiremti ir tas paskui išnyko ir susilygino, mes jaučiamės, kad esame atsistoję ant tvirtu pamato. <...> Turiu pabrėžti, kad konferencija parodė, kad mes daugiau esame subrendę nei prieš 10 metų. Tas subrendimas telydi mus ir toliau. Lai gyvuoja nepriklausoma demokratiška Lietuva!“⁶⁴ Liudininkų teigimu, ši „karšta kalba“ buvusi „įspūdinga ir rimta“, o visi konferencijos dalyviai „su ašaromis ir džiaugsmu“⁶⁵ plovdami kartojo ją užbaigusį šūkį: „Valio!“ ir „Lai gyvuoja!“

Po kiekvieno posėdžio iš visų keturių konferencijos sekretorių konspektų buvo parengiamas jo protokolas. Kitos dienos rytą susirinkusieji išklausydavo ir patvirtindavo vakarykštį. P. Bugailiškis visus juos suredagavo ir parengė gana abstraktų ir atsargų oficialų suvažiavimo protokolą. Naktį iš rugsėjo 22 d. į 23 d. jis buvo išspausdintas Martyno Kuktos spaustuvėje 250 egzempliorių tiražu. Išsiregistruodami Informacijų biure, konferencijos dalyviai gaudavo ir po vieną šio

⁶² 1917 09 22 Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai, 10 posėdis. *LVTP 1917–1918*, p. 82.

⁶³ Lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. posėdžių protokolai, rašyti sekretoriaus kun. P. Dogelio, 10 posėdis, 1917 09 22. *LVTP 1917–1918*, p. 125.

⁶⁴ *Ten pat.*

⁶⁵ Staugaitis, J. *Min. veik.*, p. 253; Bugailiškis, P. *Min. veik.*, p. 213; Klimas, P. *Min. veik.*, p. 189; Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai, 10 posėdis, 1917 09 22. *LVTP 1917–1918*, p. 82.

protokolo egzempliorių, taip pat atskirai atspausdintą jos nutarimą.

„Lietuvos aid“ publikacijos gana aptakiai teatspindi rugsėjo 18–22 d. vykusio suvažiavimo sprendimus ir nuotaikas. Išsamiausia, galima sakyti, programinių renginiui skirtą redakcijos žodį rugsėjo 18 d. išėjusiame numeryje parašė J. Šaulys: „Dabar yra pagaliau atėjęs laikas, kuomet lietuvių tauta, nežiūrint partijų ir srovių skirtumo, privalo įtempti visas savo pastangas ir jungtines spėkas, kad visos dalys galėtų sveikai ir nekliudomai augti ir plėtotis. Tokias gi sąlygas įgyti galėsime tik tuomet, jei pasiseks mums atgyti ir sudaryti naujais liuosybės pamatais savarankišką valstybę.“⁶⁶ Rugsėjo 20 d. laikraštyje buvo tik trumpai referuota pirmųjų posėdžių eiga, o konferencijai pasibaigus abstrakčiai apibendrinti jos rezultatai. Nutarimų spausdinti neleido okupacinė valdžia⁶⁷. Visi redakcijos darbuotojai – A. Smetona, M. Biržiška, P. Klimas, J. Stankevičius, A. Stulginskis, A. Žmuidzinavičius – aktyviai dalyvavo konferencijoje. Be to, uždaro renginio dalyviai nenorėjo, kad konkreti informacija apie svarbiausius svarstytus siužetus pasiektų okupacinę valdžią. J. Staugaitis atsiminimuose rašė, kad kartu su vienu iš renginio dalyvių prasmuko „bemaž tikrai“ vokiečius informavęs mažai žinomas ir nepatikimas žmogus⁶⁸. Vis dėlto nė vienas konferencijos dalyvis nepatyrė represijų. Net jei ir gavo įsidėmėtinos informacijos, matyt, vokiečiai abejojo, kad lietuvių politinius siekius pavyktų įgyvendinti.

Yra žinoma, kad 160 Lietuvių konferencijos dalyvių paaukėjo trečdalią konferencijos lėšų – beveik 1980 markių. Kai kurie šį renginį paremdavo 0,8–2 markėmis, o turtingesni skirdavo 10–20 markių. Dosnūs rėmėjai buvo bajorų kilmės pasauliečiai – po 30 markių davę Stanislovas Grudzys, Vladas Grudzinskas, Kazimieras Okuličius, 70 markių kartu skyrę broliai Pranas ir Jonas Smilgevičiai, 50 markių nepagailėjęs S. Narutavičius. Keletas kunigų taip pat paaukėjo solidžias

⁶⁶ Bekampis, J./ Šaulys, J./ Lietuvių suvažiavimas, *Lietuvos aidas*. 1917, nr. 4.

⁶⁷ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 103.

⁶⁸ Staugaitis, J. *Min. veik.*, p. 250.

sumas – Ignacas Spudas – 30 markių, Albinas Alseika, Vladas Mironas, Juozapas Stakauskas – 50 markių, o Antanas Skinderis – net 104 markes⁶⁹. Be to, už ženklelius su Vyčiu dalyviai sumokėjo 220 markių, už maitinimą – 574 markes. Viešbučių išlaidoms greičiausiai vokiečių civilinė administracija skyrė 2176 markes. Iš viso rengėjai gavo apie 4950 markių⁷⁰. Daugiausia teko sumokėti už esmines viešbučių, papuošimų gamybos, Martyno Kuktos spaustuvės išlaidas. Kadangi po visko dar liko daugiau nei 150 markių, už darbą buvo atlyginta ir amatininkams, maistą gaminusioms šeiminkėms ir joms talkinusioms bei vainikus pynusioms Šventos Zitos tarnaičių draugijos narėms. Tvarkomosios komisijos surinkti Vilniaus amatininkų ir įmonių kvitai, išrašyti net keliomis kalbomis, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Konferencijai pasibaigus, daugelis jos dalyvių susitiko su kraštiečiais ir jiems išsamiai papasakojo apie Vilniuje vykusį renginį. Iki 1917 metų pabaigos „Lietuvos aide“ buvo išspausdinta daugiau kaip trisdešimt tokių ataskaitų. Pavyzdžiui, šiauliečiai pranešė, kad iki spalio 20 d. A. Povyliaus nuvyko į Radviliškį ir Stačiūnus, V. Kemėšis – į Kairius, V. Preikštas ir S. Jaloveckis – į Joniškį, V. Jarulaitis – į Skaistgirį, A. Kvedaras ir V. Jarulaitis – į Žagarę, J. Grinius (Grinevičius) – į Gruzdžius. Su Šiaulių gyventojais susitiko P. Bugailiškis ir Juozas Gedgaudas⁷¹. A. Povyliaus atsiminimuose liudijo, kad ir vėliau kitur nuvykęs pranešdavo apie Lietuvių konferencijos eigą ir nutarimus. Anot jo, žmonės klausydamiesi reagavo į žinias iš Vilniaus įvairiai. Rugsėjo 30 d. jam kalbant Radviliškyje, „susidomėjimas pranešimu, atrodo, buvo didelis. Man sušukus „Valio, Lietuva!“ pakartojo su ypatingu entuziazmu“⁷². Po savaitės, spalio 7 d., „Stačiūnų žmonės, išklausę pranešimą, buvo kur kas abejingesni, nei radviliškiečiai. Ap-

⁶⁹ Lietuvių konferencijos dalyvių piniginių aukų sąrašas. LLTI, f. 96, b. 70, l. 77–79.

⁷⁰ Lietuvių konferencijos Tvarkomosios komisijos piniginė apyskaita, *ten pat*, l. 1.

⁷¹ Šiauliai, *Lietuvos aidas*. 1917, nr. 25.

⁷² Povyliaus, A. *Min. veik.*, p. 88.

linkui stovėję ūkininkai, pypkes į nykštį kratydami, replikavo: „Ka čia, ar matai... Kaip germanai tempė iš kūtės karvutę, taip ir temps ir kitą mūsų turtą veš...“⁷³

Istorikas A. Tyla labai taikliai pabrėžė, kad Lietuvių konferencijos surengimas demokratizavo, iš politikų gretų į plačiąją Lietuvos visuomenę išvedė valstybingumo (at)kūrimo procesą. Diskusijos dėl Lietuvių konferencijos tebevyksta, tačiau manytume, sunku nesutikti, kad šis suvažiavimas visų pirma įgyvendino jo dalyvių, o ne jį surengti leidusios okupacinės vokiečių administracijos politinius sumanymus. Absoliuti dauguma atvykusių į konferenciją, net ir radikaliam socialistiškai nusiteikę, jame pritarė visiškai Lietuvos nepriklausomybei. Taigi ir kitokios sudėties institucija, jei į ją būtų buvę išrinkti kiti žmonės, būtų siekusi tų pačių tikslų. Žinoma, Vokietijos vyriausybė, organizuodama Lietuvos atstovų suvažiavimą, siekė išgauti jos išrinktos institucijos politinį nutarimą dėl federacinių ryšių su kraštą okupavusia valstybe. Vis dėlto 1917 m. rugsėjį darbą pradėjusi Lietuvos Taryba neapsiribojo Gruodžio 11 d. memorandumu. Kadangi 1918 m. vasario 16 d. ji priėmė nutarimą dėl nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvių konferenciją galime pavadinti svarbia vokiečių politine klaida ir atitinkamai lietuvių pergale.

Išvados

1. Rengiant Lietuvių konferenciją, dalyvavo įvairios politinės srovės: kairieji, krikščionys demokratai ir tautinės pakraipos atstovai.

2. Didžiąją atsakomybės dalį, rengiant Lietuvių konferenciją, prisiėmė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto ir Vilniaus skyriaus nariai bei darbuotojai: A. Smetona, J. Basanavičius, P. Dogelis, P. Klimas, A. Stulginskis, S. Kairys, A. Žmuidzinaičius, P. Bieliauskas, K. Daunoras, M. Bagdonas. Telkiant krašto

⁷³ *Ten pat.*

žmonių atstovus, lemiamas vaidmuo teko iš įvairių vietovių į Vilnių susirinkusiems Organizacinio komiteto nariams.

3. Konferencijos rengimo darbui didelę įtaką padarė vokiečių okupacijos nulemti įvairūs apribojimai ir krašte tvyrojusi nesaugumo atmosfera. Visų sumanymų jos organizatoriams nepavyko įgyvendinti: norėta surengti ilgiau trunkantį suvažiavimą, į kurį būtų galėję susirinkti daugiau krašto atstovų.

4. Lietuvių konferenciją rengė jos idėjas ir tikslus apibūdinęs Organizacinis komitetas, dalyvius sukvietęs jo pildomasis biuras ir renginio vieta, dalyvių apgyvendinimu, maitinimu ir saugumu pasirūpinusi Tvarkomoji komisija.

5. Lietuvių konferencijoje išrinkta Lietuvos Taryba turėjo tapti patariamąja institucija, padėsiančia įgyvendinti vokiečių aneksinius planus, tad šie nesikišo į renginio organizavimo darbą, skyrė lėšų ir produktų. Taryba išsaugojo savarankiškumą ir 1918 m. vasario 16 d. priėmė nutarimą dėl nepriklausomybės atkūrimo, todėl Lietuvių konferenciją galime pavadinti svarbia vokiečių politine klaida ir atitinkamai lietuvių pergale.

ORGANIZING THE VILNIUS NATIONAL CONFERENCE: FROM AN IDEA TO THE CONGRESS OF THE CENTURY

VILMA BUKAITĖ

Summary

Keywords: World War I; Vilnius National Conference; organisation; members; independence.

The Vilnius National Conference, which took place on September 18–22, 1917, was the most important political congress for Lithuania during the World War

I. Vilnius' politicians were the most active ones in organizing the event; they had formulated the substantial ideas and aims. However, a great help there were the pro-

vincial members of the Organizing Committee, who prudently spread the discussed ideas and did invite active people of their regions to take part in the Conference. The Executive Bureau organized attendance in general, while the Regulative Committee took care of the place, accommodation, catering, and security. During the organization process, there have cooperated politicians of Lithuanian left-wing, Christian Democratic, and National Union parties.

The occupational German authorities intended to create an institution which would agree to an annexation; therefore

they allowed electing an advisory council. Nevertheless, the closed congress was attended by people who had supported the independence of Lithuania. During the conference, attendants had discussed current topicalities of the state, did elect the Council of Lithuania, and declared a cautious resolution, which was partially included into the Act of Independence of Lithuania, signed on February 16, 1918. Thus the National Conference might be assumed as an important mistake for German politics and, accordingly, a victory of Lithuanians.

Įteikta 2018 m. vasario 15 d.